

С. В. САВЧЕНКО

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Наведено дослідження методологічних засад розбудови інформаційного суспільства, в контексті якого інформація починає виступає як стратегічний капітал, що продукує нові знання. Визначено, що актуальність наукового дослідження зумовлена як недостатньою теоретичною розробленістю визначеної теми, так і зростанням її практичного значення в державному управлінні.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформація, знання, інтелектуальний ресурс, суспільство знань, глобалізація.

The paper is a study of the methodological principles of the information society, in the context of which information acts as strategic capital that produces knowledge. Rapid progress in information and computer technologies has led to the revision of the traditional views on society and the possibility of its evolution in the “knowledge society”. The relevance of the research is caused by the insufficient theoretical elaboration of the specified subject, and the growth of its practical importance in public administration.

Key words: information society, information, knowledge, intellectual resources, knowledge society, globalization.

Теоретико-методологічні засади інформаційного суспільства обумовлюються такими причинами. По-перше, тими об’єктивними процесами, що викликані станом наукової революції, яка привела до формування інформаційного суспільства, де інформація стає домінуючим фактором розвитку суспільства. Інформація як основний стратегічний ресурс і головне джерело суспільного багатства стає цінністю суспільства, не тільки засіб, а й мета, і головне, цінність цього соціуму. По-друге, становлення інформаційного суспільства визначається потребами часу, що зумовлено бурхливим розвитком епохи інформаційної революції, яка завершила перехід до суспільства знань і сприяє інтенсифікації інформаційних процесів, що сприяють виведенню людства на якісно новий етап розвитку, який створює інформаційно-технологічний базис нової цивілізації. По-третє, у площині загальносвітових змін знання та інформація стають рушійною силою економічного зростання та соціальних змін, що безпосередньо впливають на суспільний прогрес, виступають специфічною універсалиєю культури, смисловою і ціннісною конструкцією інформаційного суспільства, в якому інформація і знання є базовими компонентами його економічного і соціального розвитку, джерелами інноваційної культури розвитку інформаційних

технологій, які є фактором, що впливають на вдосконалення окремих сфер життєдіяльності сучасного соціуму і людської діяльності, що починає визначати контури цивілізаційного розвитку, продукуючи нові форми людських взаємовідносин і способи соціального виробництва. По-четверте, інформаційний вибух перетворив інформацію на стратегічний ресурс виробництва і сприяв різкому стрибку в розвитку засобів комунікації та обробки інформації, обумовив зростаюче домінування науково-інноваційних ідей у технологічних аспектах організації суспільного виробництва, трансформацію соціальних структур й соціокультурних взаємодій. По-п'яте, перехід людства до інформаційного суспільства безпосередньо пов'язаний з переходом світового товариства до нової стратегії розвитку світової інформаційної системи, високоефективних інформаційних технологій та формування державної політики, яка забезпечувала б вигідні умови використання інформаційних ресурсів і технологій і слугувала дієвим інструментом мобілізації власних ресурсів, інтеграції в європейський та світовий інформаційний простір. По-шосте, в умовах інформаційного суспільства знання висувуються в абсолют, виводяться на новий рівень, тому становлення суспільства означає не тільки виникнення нових сфер діяльності, але й формування нових соціальних груп, що формують принципово інноваційний характер сучасного цивілізаційного розвитку суспільства. По-сьоме, в останні десятиріччя найважливішою тенденцією стало швидке зростання світового опиту і, відповідно, міжнародної торгівлі продукцією інформаційно-комунікаційних технологій, в результаті чого ринок ІКТ перетворився на один з найбільш динамічних і ємних секторів світового господарства, що привело до посилення міжнародної конкуренції в цій сфері і спонукало до збільшення витрат на науково-дослідний сектор, інновації і просування продукції в цій сфері для забезпечення лідерства у глобальній індустрії ІКТ. "ІКТ розглядаються сьогодні зарубіжними країнами не тільки як джерело зростання експортного потенціалу за рахунок збільшення торгівлі ними, але й як один з найважливіших засобів укріплення конкурентоспроможності промислових галузей та економіки в цілому" [1, с. 53]. Актуальність наукового дослідження зумовлена як недостатньою теоретичною розробленістю визначеної теми, так і зростанням її праксеологічного значення в ситуації трансформації суспільства і визначення векторів теоретичної рефлексії змін у державному управлінні.

Отже, актуальність осмислення феномена інформаційного суспільства знань незаперечна, оскільки вона зумовлена низкою проблем як теоретичного, так і практичного характеру, що постали перед державним управлінням у зв'язку з тими викликами, які на початку XXI ст. стали особливо значущими для України, яка знаходиться в ситуації серйозних модернізаційних викликів. Останні обумовлені переходом до нового формату економічного і соціального післякризового розвитку, що потребує формування інтелектуального простору, широкосмугового доступу до мережі інтернету як важливої передумови інноваційного розвитку України [2, с. 108].

Головною парадигмою сучасного соціуму можна вважати суперечність між позитивним інформаційно-технологічним потенціалом інформаційного суспільства, що формується, і загрозами використання нових технологій та реалізації інформаційних впливів з деструктивними по відношенню до людини, суспільства, держави цілями. Унаслідок нелінійності та непередбачуваності інформаційного розвитку можливий вихід практично на будь-який із представлених атракторів, що демонструє закономірну взаємозалежність між трьома перемінними – технологічним потенціалом країни, якістю культурних регуляторів і внутрішньою стійкістю економічної системи.

Концепція інформаційного суспільства виникла в 1970-і рр. Її відомими представниками є Д. Белл, З. Бжезинський, Д. Нейсбіт, А. Кінг, Е. Тоффлер, Б. Ланв'є, Е. Сміт, Д. Плевник та ін. У сучасній науці Заходу феномен інформаційного суспільства розглядається з двох позицій: 1) як синонім, різновид постіндустріального суспільства або один з етапів у його розвитку; 2) як якісно новий ступінь суспільного прогресу, що йде на зміну постіндустріальному суспільству. Західна філософія інформаційного суспільства спирається на низку теоретичних концепцій, серед яких слід назвати роботи Р. Робертсона, М. Кастельса, І. Валлерстайна, С. Гантінгтона, Е. Гідденса, М. Уотерса, У. Бека, Г. Йонаса, Е. Тоффлера, Ф. Фукуями, З. Бжезинського, К. Поппера, Д. Белла, Р. Арона та ін. У більш актуалізованому відношенні, спрямованому на дослідження глобалізації в контексті постіндустріальної реальності, розроблені концепції Р. Дарендорфа, Ф. Нушелере, Д. Белла, В. Іноземцева, В. Ляха, Ю. Павленка. Найбільш відомими працями, в яких розглядаються цивілізаційні аспекти цього феномена можна вважати роботи Є. Сміта, К. Гірца, С. Гантінгтона, З. Бжезинського. У кінці 1960-х – на початку 1970-х рр. у промислово розвинутих країнах стали проявлятися нові соціально-економічні і технологічні тенденції, які зумовили появу теорій постіндустріального суспільства, що дало початок конструювання “іншого” суспільного укладу – інформаційного. Теоретико-методологічні засади інформаційного суспільства засвідчили, що в державному управлінні існує наявний дефіцит рефлексії методологічних прийомів і технік його дослідження, структуризації та інституціонального впливу суспільства на інформаційну сферу, можливих варіантів вирішення проблем інформаційного суспільства.

Мета статті – сформулювати теоретико-методологічні засади інформаційного суспільства, виявити його проблеми та позначити напрями оптимізації в умовах глобалізації. З урахуванням мети роботи необхідно вирішити такі завдання: розкрити актуальність дослідження інформаційного суспільства, в контексті якого інформація виступає як стратегічний капітал, що продукує знання; виявити методологію дослідження інформаційного суспільства в контексті поняттєво-категоріального апарату та відмінностей концепцій інформаційного суспільства в різних країнах; проаналізувати проблеми інформаційного суспільства в Україні та розробити напрями оптимізації інформаційного суспільства в Україні.

Теоретико-методологічні засади інформаційного суспільства, гостра необхідність пошуку адекватних відповідей на питання про ступінь впливу інформації

(ширше – економіки знань) стає нагальним завданням державного управління, потребують ґрунтовних досліджень методологічних площин, природи та сутності цього феномена, а також особливостей процесу його розгортання, що обумовлено не тільки теоретичними, але й практичними потребами розвитку сучасної концепції державної інформаційної політики [3]. У сучасній теорії та історії державного управління існує пізнавальна проблема, яка пов'язана з дефіцитом теоретичного та практичного дослідження інформаційного суспільства, в центрі якого знання, інтелект, інтелектуальний ресурс, та викликана його необхідністю трансформації сучасного суспільства. В Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства відмічається, що інформаційно-комунікаційні технології сьогодні є життєво важливим стимулом розвитку світової економіки. У загальному значенні соціальний світ є перш за все соціокультурний. У вимірі кіберкомунікації, кіберсвіту – це світ перш за все комп'ютерно-інформаційний, який є соціокультурним, а більш концептуалізовано – соціоінформаційно-культурним світом.

Теоретико-методологічні засади інформаційного суспільства зводяться до аналізу інформації, пов'язаної з широким застосуванням ІКТ, що ведуть до сприяння, розвитку і використання знань. Інформація як загальна генеративна основа природи і суспільства є безальтернативним ресурсом прогресу й добробуту багатьох народів; інформаційні ресурси й технології, засоби масової інформації, комп'ютери, локальні, глобальні та космічні інформаційні мережі підняли науку та технічний прогрес на безпрецедентний рівень у порівнянні з тим, що забезпечили в минулому фізика, механіка, хімія й електродинаміка, разом узяті [4]. Лідери восьми промислово розвинутих держав і урядів уперше забили тривогу з приводу негативних сторін інформатизації 23 липня 2000 р., зібравшись в Окінаві (Японія) на саміт G-8, де відмічалось що існує й дедалі більше поглиблюється цифровий розрив або “цифрове провалля”, який відображає нерівномірність і нерівність доступу країн світу до сучасних ІКТ.

Починаючи з 1964 р., Японія обрала шлях інформатизації суспільства, удосконалення інформаційних ресурсів і технологій, що дозволило в найкоротший час вивести Японію на друге місце у світі за валовим доходом на душу населення і на перше місце у світі за багатьма показниками економіки, науки і техніки. США, маючи могутні ресурси зі збору інформації в усьому світі, у тому числі й у Японії, з кінця 1960-х і початку 1970-х рр. прийняли на озброєння японську інформаційну систему розвитку. У даний час усі країни світу йдуть інформаційним шляхом розвитку. Україна не залишилася осторонь від сучасного стратегічного напрямку цивілізаційного прогресу і на Міжнародному Конгресі “Інформаційне суспільство – стратегія розвитку в XXI столітті” (2003 р.) підтвердила свій вибір – курс на побудову інформаційного суспільства, що потребує формування цілісної концепції сучасної еволюційної трансформації цивілізації з урахуванням глобальних змін. Отже, у стратегічному вимірі найбільш раціональним форматом реагування України на глобальні та регіональні європейські “цифрові зрушення” є адекватне пристосовування до них у режимі

“наздоганяючої модернізації” та забезпечення умов для “випереджаючої модернізації”, тобто реального інноваційного розвитку” [5, с. 52–79].

Методологічні підходи аналізу інформаційного суспільства, що еволюціонує в суспільство знань, ураховують багатоманітність історико-філософського дискурсу і взаємодоповнюваність різних філософських парадигм. Аксиологічний підхід до інформаційного суспільства виходить з конструкту як принципово важливої складової інформаційного суспільства, як важливого стратегічного ресурсу держави. Аксиологічний підхід – підхід, що виник під впливом праць німецьких філософів і культурологів кінця XVIII – початку XIX ст., коли поняття “культура” ототожнювалося в першу чергу з духовною культурою. Методологічні засади аксиологічного підходу до інформаційного суспільства – це вчення про цінності, аксіоми і постулати, з яких логічно виводяться домінанти інформаційного суспільства. Аксиологічний підхід до інформаційного суспільства виходять з того, що основною одиницею інформаційного суспільства є “інформація” (багатоаспектна інформація про що-небудь) чи текст (комплексна інформація про властивості чи атрибути будь-якої інформації). Оскільки з культурно-семантичної точки зору будь-яка інформація володіє символічними властивостями і в силу цього є культурним текстом, що несе інформацію про власні атрибутивні ознаки, функціональне навантаження, структурно-ієрархічний статус у системі тощо, що засобом інформаційного суспільства виступає вся культура як сукупність різних культурних феноменів і процесів. Безпосереднім носієм такого роду інформації є культурна форма відповідного об’єкта, явища чи процесу, а елементами більш елементарного порядку – атрибути цієї форми. Інформаційне суспільство представляє собою явище системного порядку з вираженою ієрархічністю структури самих засобів комунікування: 1) семантема, повідомлення, текст, спеціалізована культурно-семантична підсистема (галузь знань чи діяльності в її інформаційному аспекті); 2) локальна культурно-семантична система (етнічна культура, національна мова); 3) глобальна (міжнародна) семантична система (інтернаціональна, спеціалізована мова). Разом з тим інформаційне суспільство не є саме по собі засобом здійснення соціокультурної взаємодії суб’єктів, колективів, чим і визначається його основна соціальна функція. Концепція аксиологічного підходу до інформаційного суспільства включає ареал поширення і впливу культурних досягнень інформаційного соціуму. У рамках аксиологічної методології інформаційного суспільства слід використовувати ціннісний аспект: визнання самоцінності світової природної і культурної багатоманітності; соціальної і особистісної відповідальності за збереження і творчу трансформацію; сприйняття соціоінформаційного простору як ціннісного.

Іншим підходом до аналізу інформаційного суспільства ми визнаємо онтологічний. Онтологія – вчення про буття, фундаментальні принципи, найбільш загальні категорії і визначення сутнісного інформаційного суспільства; вихідна категорія інформації про світ, в якому фіксується переконання про існування

оточуючого світу самої людини з її свідомістю. Буття в сучасній онтології представлене як динамічне, системно-ієрархічне, багаторівневе (мікро-, макро-, мегарівні), еволюційно-демонстративне. У контексті онтологічного підходу, інформаційне буття є складноорганізованою, ієрархічно побудованою та енергійно самоконцентрованою системою. Суперечливість цієї системи виявляється в тому, що вона є єдиною і множинною, перервною і неперервною, скінченною та нескінченною, такою, що набуває форми просторово-часових співвідношень. Буття можна визначити як розгорнуте розуміння простору не лише як фізичного, а й психологічного та соціально-історичного, але й інформаційного. Усезагальні зв'язки інформаційного буття проявляються через зв'язки між одиничними і загальними відношеннями предметів та явищ світу. Буття інформації – це вид буття (як і особливий спосіб віртуального існування), необхідний для аналізу інформаційного суспільства, щоб підкреслити те нове в сучасному світі, що пов'язано з комп'ютерною революцією та її впливом на рішення засобів комунікації. Тут мається на увазі, наприклад, буття файлів у комп'ютері, сайтів чи електронних книг і газет в інтернеті, гіпертекстів в інтернетівському кібернетичному просторі тощо. Буття – інваріантне, порівнюється з такими категоріями, як реальність, дійсність, існування; інтегральна характеристика світу в його цілісності; сукупність всезагальних визначень буття, які зумовлюють положення людини в світі, її відношення до оточуючого середовища. Існує багато різноманітних відтінків онтології інформаційного суспільства: як начало всього суцього, реальність, в якій існує людина, що пізнає світ; структура нашого знання про світ; картина світу; модель реального світу; спосіб індивідуального буття людини; вчення про граничні принципи інформації, яка часто стає смыслом життя. Саме онтологія інформаційного суспільства, націлена на пізнання буття в його цілісності та універсальності, визначає форми і фундаментальні принципи улаштування соціуму; ототожнюється з метафізикою, яка включає як природне буття, соціальне буття, так і буття людини. Онтологія інформаційного суспільства залежить від історичних і культурних вимірів, частково співпадає з поняттям космосу, природи, життя, Всесвіту, тому що інформація зачіпає всі проблеми Універсуму. Інформаційне буття в інформаційному суспільстві – це чисте існування, причина самого себе, воно самодостатнє, ні до чого не зводиться і ні з чого не виводиться. У контексті логіко-гносеологічного і онтологічного поєднання двох протилежних понять – об'єктивного і суб'єктивного – вводиться поняття “мезореальності”, яке допомагає виявити як об'єктивність, так і чисту суб'єктивність. Мезореальність трансцендує фрагменти об'єктивної реальності, яка виявляє онтологічні умови існування інформації, так і суб'єктивну реальність, яка продукує умови існування особистості. У результаті аналізу методологічних підходів до інформаційного суспільства знань останнє виступає як захисний механізм, що сприяє адаптації людини та суспільства до навколишнього середовища, виступає способом соціального та інтелектуального прогресу.

Інформаційне суспільство розглядається як похідна від економічних, політичних, соціальних, культурних констант, що сприяє адаптації інформаційних ціннісних орієнтацій до більш широкої культурної традиції. Методологія аналізу включає методологічний комплекс когнітивного аналізу інформаційного суспільства, тобто використання сукупності знань про онтологію, аксіологію, антропологію, феноменологію.

Як свідчить аналіз, до найбільш істотних рис, що характеризують інформаційне суспільство, слід віднести: 1) інформацію і знання як головні рушійні сили суспільства, а інформаційні ресурси як стратегічні ресурси суспільства; 2) глобальна інформатизація і стрімкий розвиток інформаційно-комунікативних технологій як основа нової економіки знань; 3) новизна, швидкоплинність, прискорення як найбільш характерні риси знання; 4) цикл оновлення як виробничих, так і соціальних технологій, який складає шість – вісім років; 5) безперервна освіта і здатність до перекваліфікації як невід’ємна частина збереження соціального статусу особистості. Підтверджено гіпотезу дослідження, в основі якої концептуальна модель глобального постіндустріального суспільства, що демонструє закономірну взаємозалежність між трьома перемінними, – технологічним потенціалом країни, якістю культурних регуляторів і внутрішньою стійкістю економічної системи. Дана тріада допомагає з’ясувати феномен становлення і розвитку інформаційного суспільства, в результаті якого відбувається кардинальна перебудова управління, що відіграє роль компенсаторського фактору, який сприяє розвитку інформаційного ресурсу України. Інформаційне суспільство є етапом цивілізаційного розвитку людства, на якому збільшується вплив інформаційних та комунікаційних технологій на всі сфери життя суспільства.

Література:

1. *Кастельс М.* Пути к информационному обществу: структура занятости в семи главных индустриальных странах, 1920 – 1990 гг. / М. Кастельс, Ю. Аояма // *Международ. обзор труда.* – 1995. – Т. 133, № 1/3. – С. 52–79.
2. *Моисеев Н. Н.* Информационное общество: возможность и реальность / Н. Н. Моисеев // *Информационное общество.* – 2004. – 507 с.
3. *Окинавская хартия глобального информационного общества // Развитие информационного общества в России.* Т. 2. Концепции и программы : сб. док. и материалов / под. ред. Н. В. Борисова, Ю. Е. Хохлова. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та. – 2001. – С. 63–71.
4. *Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки : Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
5. *Соснін О.В.* Державна політика в галузі управління інформаційним ресурсом України : дис. ... д.політ.н. : спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси”. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – 2005. – 428 с.

Надійшла до редколегії 05.09.2014 р.